

Tussen hoop, angst en verveling

De ervaringen en het welbevinden van asielzoekers in de Belgische asielopvang

Hanne Vandermeerschen

1. Inleiding

Asielzoekers en opvangcentra komen geregeld in de actualiteit. Men heeft het dan over de daling van het aantal asielaanvragen, de nieuwe asielwet... Hierbij horen we meestal voornamelijk de stem van de overheid. De visie van de asielzoekers krijgen we echter minder vaak te horen. Maar hoe ervaren de asielzoekers zelf de periode waarin zij wachten op een antwoord op hun asielaanvraag? Hoe beleven zij hun verblijf in de asielopvang? Hoe is het gesteld met het welbevinden van de asielzoekers en welke factoren zijn hierop van invloed? Dit zijn geen onbelangrijke vragen, aangezien asielzoekers vaak zeer lange tijd in een opvangcentrum of ander opvanginitiatief verblijven, en deze periode ook bepalend kan zijn voor hun eventuele verdere verblijf en integratie in onze maatschappij.

Wanneer het gaat om het welbevinden en de mentale gezondheid van de asielzoekers, werd in de literatuur tot hiertoe voornamelijk aandacht besteed aan de impact van traumatische gebeurtenissen uit het *verleden*, zo constateren o.m. ook Miller et al. (2002) en Silove et al. (2000). Het gaat hierbij in eerste instantie om gebeurtenissen in het land van herkomst, en dus voorafgaand aan de migratie (zoals doodsb bedreigingen, martelingen, gevangenschap omwille van politieke redenen, enzovoort), maar eventueel ook om problemen tijdens de vlucht (afhankelijkheid van mensensmokkelaars die de asielzoekers proberen uit te buiten, verkrachtingen, ...) (zie o.m. Van der Veer 1988; Van Baars 2005).

Uit verscheidene onderzoeken waarbij zowel vluchtelingen als asielzoekers (of anders gezegd *kandidaat*-vluchtelingen, wachtend op een beslissing in verband met hun asielaanvraag) werden bevraagd, is echter gebleken dat asielzoekers duidelijk meer problemen hebben inzake mentale gezondheid hebben dan vluchtelingen (o.m. Iversen & Morken 2004; Gerritsen et al. 2006, Hondius & Van Willigen 1992). Dit is een opmerkelijke vaststelling, vermits er op het eerste zicht geen enkele reden is om aan te nemen dat asielzoekers een

meer 'traumatiserend' verleden zouden hebben dan vluchtelingen. De verklaring voor het verschil in mentale gezondheid moet dus wellicht in de *huidige leefomstandigheden* worden gezocht, eerder dan in het verleden. Sinds enkele jaren is er dan ook terecht een toenemende aandacht voor deze sociale factoren (de zogenaamde 'postmigratiefactoren') in empirisch onderzoek (Silove et al. 2000; Miller et al. 2002; Lie 2002; Hondius et al. 2000).

Een eerste postmigratiefactor betreft 'het leven in ballingschap'. Bij het verlaten van hun thuisland laten asielzoekers meestal hun sociaal netwerk achter (of een groot deel ervan). Hierdoor hebben ze geringere sociale contacten, en kunnen ze op minder sociale steun rekenen (Miller et al. 2002). Door de migratie is ook de vanzelfsprekendheid van de culturele 'knowhow' – anders gezegd de taal, de gebruiken, de gewoontes, het vertrouwd zijn met culturele codes en dus weten hoe zich te gedragen – weggevalen (Van der Veer 1988). Dit bemoeilijkt het dagelijks leven in het gastland, en meer in het bijzonder de interactie met anderen (Miller et al. 2002; Rees 2003; Van der Veer 1998). Asielzoekers ondervinden ook wijzigingen in de sociale positie die ze bekleden binnen de samenleving: ouderen worden hier minder gewaardeerd dan in de meeste niet-Westerse landen (Moerbeek 2002), zorgvuldig opgebouwde levensprojecten heeft men moeten achterlaten, men heeft hier geen job meer, ... (Miller et al. 2002). Zelfs binnen het eigen gezin zijn er vaak ingrijpende veranderingen en moeten asielzoekers tot een nieuwe taak- en rolverdeling komen (Bloemen & Hovens 1997; De Jongh & Van Ee 2002). Het spreekt voor zich dat deze elementen niet alleen voor asielzoekers gelden, maar ook voor vluchtelingen. Er is echter één belangrijk verschil: vluchtelingen hebben vaak al een langere verblijfsduur, en hebben zo meer tijd gehad om met dit alles vertrouwd te raken, om de taal te leren en een nieuw sociaal netwerk uit te bouwen.

Asielzoekers en vluchtelingen verschillen echter nog meer van elkaar wat een tweede postmigratiefactor betreft, met name de asielprocedure. Uit onderzoek blijkt dat de asielprocedure (en een aantal hieraan gerelateerde variabelen) mede aan de basis ligt van psychische en lichamelijke klachten bij asielzoekers (Laban et al. 2004; Hondius & Van Willigen 1992; Hondius et al. 2000). Die procedure is heel ondoorzichtig voor de asielzoekers, die bijgevolg vaak niet goed begrijpen waarom sommigen wel en anderen niet in het gastland mogen blijven. Dit heeft een gevoel van grote machteloosheid en frustratie tot gevolg (Koser 1997; Dupont et al. 2005; Geuijen 1998; Sultan & O'Sullivan 2001). De procedure is niet alleen erg moeilijk te begrijpen, maar duurt vaak ook heel lang. Laban et al. (2004) toonden aan dat de duur van de asielprocedure een belangrijke risicofactor is voor psychiatrische problemen. Gedurende de hele wachtperiode leeft men in onzekerheid. Men heeft geen enkel zicht op de toekomst en kan geen plannen maken. Men weet zelfs niet hoelang de onzekerheid nog zal voortduren. Daarnaast leeft men ook met de angst om gerepatriëerd te worden (Sinnerbrink & Silove 1997; Silove et al. 1998), en zoals Rees (2003) aantoont, heeft deze angst een invloed op het welbevinden.

Ten slotte is er wellicht nog een derde belangrijke factor die de gezondheid en het welbevinden van de asielzoekers beïnvloedt, met name de structuur en de organisatie van de asielopvang (en de concrete leefomstandigheden die hieruit voortvloeien). Deze factor wordt onder meer door De Jongh et al. (2004), Iversen & Morken (2004), Bloemen & Hovens (1997), Schwarz & Mensinga (2004), Van Baars (2005) en Silove et al. (2000) vermeld. Reijneveld et al. (2005) toonden bovendien reeds aan dat de structurele kenmerken van de asielopvang een verschil uitmaken voor minderjarige asielzoekers: jongeren die in een opvangcentrum met strenge en vrijheidsbeperkende regels leefden, hadden meer problemen inzake mentale gezondheid, dan adolescenten die in een 'vrijere' opvangsetting verbleven.

Deze derde factor werd tot hertoe echter relatief weinig onderzocht, en het is onvoldoende duidelijk welke opvangkenmerken hierbij vooral een impact hebben. Als we willen begrijpen hoe de structuur en de organisatie van de asielopvang (mogelijkerwijze) het welbevinden van de asielzoekers bepalen, moeten we eerst meer inzicht verwerven in de concrete leefomstandigheden binnen de asielopvang. Het is dan ook onze bedoeling om na te gaan hoe de asielzoekers de opvang beleven en dus op zoek te gaan naar de ervaringen van de kandidaat-vluchtelingen. Een volgende stap is dan om na te gaan welke factoren het welbevinden van asielzoekers eventueel beïnvloeden. Hiertoe willen we een eerste aanzet geven.

Om op beide vragen een antwoord te vinden, werden 16 asielzoekers geïnterviewd. Er werden twee verschillende opvangvormen in het onderzoek betrokken: een opvangcentrum, waar collectieve opvang wordt verschaft, en een Lokaal Opvanginitiatief, dat veel kleinschaliger is.

Tot op vandaag werd het onderzoek hieromtrent echter in hoofdzaak door psychiaters, of ook wel eens door psychologen of sociaal-geneeskundigen, gevoerd. Zoals Bracke en Verhaeghe (1999) aangeven, is de overheersende psychiatrische omschrijving van welbevinden (i.e. de afwezigheid van psychische klachten) eerder ontoereikend. Ook een aantal positieve dimensies moeten in rekening worden gebracht. Binnen de sociologie van de mentale gezondheid worden vooral zelfwaardering, machteloosheid, tevredenheid, conflict en emotionele ondersteuning (of sociale integratie) als indicatoren van welbevinden beschouwd (Bracke en Verhaeghe 1999). Ook in deze studie¹ zal welbevinden op deze manier worden benaderd.

2. De structuur en de organisatie van de asielopvang in kaart gebracht

Alhoewel het onderzoek naar het welbevinden en de leefomstandigheden van asielzoekers tot op heden voornamelijk vanuit een psychiatrische of soms ook

psychologische invalshoek werd gevoerd, hebben een aantal sociale wetenschappers reeds enkele belangrijke bijdragen geleverd om het leven van kandidaat-vluchtelingen, verblijvend in Westerse opvangcentra of andere opvangmodaliteiten, in kaart te brengen (zie bijvoorbeeld De Jongh et al. 2004; Geuijen 1998). Twee belangrijke elementen, of eerder analysekaders, springen hierbij in het oog en worden hieronder besproken. Een gemeenschappelijk kenmerk is alvast de nadruk op de structurele machtsongelijkheid binnen het opvangcentrum.

2.1 Opvangcentra als totale instituties

Een element dat nadrukkelijk aanwezig is binnen de sociaal-wetenschappelijke literatuur met betrekking tot dit onderwerp, betreft de vergelijking van opvangcentra met Goffmans concept van 'totale instituties' (Goffman 1975). Een totale institutie is *"a place of residence and work where a large number of like-situated individuals, cut off from the wider society for an appreciable period of time, together lead an enclosed, formally administered round of life"* (Goffman, 1991[1961]), 11). Voorbeelden van dergelijke instituties zijn gevangenis, kloosters, kostscholen en psychiatrische instellingen. De vergelijking met dit concept wordt door meerdere auteurs gemaakt (Gastelaars et al. 2002; Van der Horst 2004; De Jongh & Van Ee 2002; De Jongh et al. 2004; Grifhorst & Van Ewijk 1998; Geuijen 1998). Het zou ons wellicht te ver leiden om alle tot hier toe geïdentificeerde gelijkenissen en verschillen te overlopen. We beperken ons hier dan ook tot enkele voorbeelden. Een van de overeenkomsten die zowel De Jongh & Van Ee (2002) en De Jongh et al. (2004), als Geuijen (1998) en Van der Horst (2004) onderscheiden, betreft de afwezigheid van het onderscheid in leefscenen. Voor de bewoners van een totale institutie vindt het werken, eten, slapen en ontspannen op een zelfde locatie plaats, dit uiteraard in tegenstelling tot wat in het gewone burgerleven gebruikelijk is. In een opvangcentrum is dit ook het geval, zo stellen de onderzoekers: nagenoeg alle activiteiten situeren zich binnen de muren van het opvangcentrum, en bovendien steeds in het gezelschap van dezelfde mensen (met name de andere bewoners).

Goffman (1975) omschrijft een totale institutie als *"een sociaal hybride verschijnsel, deels woongemeenschap, deels formele organisatie"* (Goffman 1975, 19). Dit beschouwen De Jongh en collega's (2002, 2004) als een andere belangrijke gelijkenis met opvangcentra. In een opvangcentrum wordt immers enerzijds gepoogd de asielzoekers een zo aangenaam mogelijk verblijf te bieden, terwijl de asielzoekers anderzijds een heleboel regels worden opgelegd, waarvan het niet naleven met sancties wordt bestraft. Het opvangcentrum is een plaats waar mensen 'wonen' en tezelfdertijd is het ook een formele en bureaucratische organisatie. Daarbij komt nog dat er niet alleen huisregels zijn, met allerlei rechten en plichten tot gevolg, maar ook beperkingen opgelegd vanwege

de overheid, zoals bijvoorbeeld niet mogen werken. De opgelegde regels beperken de asielzoekers in hun vrijheid, autonomie en gevoel van zelfbeschikking en kunnen soms als vernederend worden ervaren. Net zoals in een totale institutie kan het geformaliseerde leven in een opvangcentrum met een verlies van identiteit en persoonlijke veiligheid gepaard gaan, constateren De Jongh en collega's (2002, 2004). Ook de grenzen van het eigen territorium worden vaak overschreden (bijvoorbeeld door het delen van een kamer en van sanitaire voorzieningen met vreemden) (De Jongh & Van Ee 2002). We herkennen hier een aantal van de mortificatieprocessen die in totale instituties plaatsvinden. Ook dit wordt door andere onderzoekers bevestigd. Zo vermelden ook Geuijen (1998), Kramer (2004), Kramer & Cense (2004), Van Der Horst (2004) en Gasteelaars et al. (2002) het gebrek aan privacy. Het gebrek aan zowel objectieve veiligheid als het meer subjectieve veiligheidsgevoel wordt door Schwarz & Mensinga (2004), Kohlmann (2003), Kramer (2004) en Kramer & Cense (2004) bevestigd.

2.2 Opvangcentra als 'street-level bureaucratieën'

Een tweede interessant concept dat in de literatuur met betrekking tot de structuur en de organisatie van de asielopvang wordt vermeld, betreft Lipsky's (1980) omschrijving van openbare diensten als 'street-level' bureaucratieën. Lipsky definieert 'street-level bureaucrats' als *"public service workers who interact directly with citizens in the course of their jobs, and who have substantial discretion in the execution of their work"* (Lipsky 1980, 3). Voorbeelden van 'street-level bureaucrats' zijn welzijnswerkers, pro deo advocaten, leerkrachten en politieagenten. Openbare diensten waar een aanzienlijk deel van het personeel als 'street-level bureaucrat' kan worden beschouwd, worden dan 'street-level bureaucraties' genoemd. Als we navolging geven aan Geuijen (1998), behoren ook asielzoekerscentra en hun medewerkers hiertoe.

Een van de fundamentele kenmerken van 'street-level' bureaucratieën betreft de tegenstrijdigheid tussen de verschillende doelstellingen of verwachtingen die worden gesteld. Alhoewel het algemene doel van de organisatie duidelijk is, zijn operationele doelen dikwijls nogal vaag. Bovendien verlangen cliënten een kwaliteitsvolle dienstverlening, terwijl van hogerhand vooral een grote efficiëntie en het gebruik van zo weinig mogelijk middelen wordt verwacht. Dit geldt ook voor de opvang van asielzoekers, zo stelt Geuijen (1998) vast: de opvang moet zo weinig mogelijk kosten, maar de asielzoekers mogen niet zelf in hun levensonderhoud voorzien. Vervolgens schijnt ook de typische machtsongelijkheid tussen cliënten enerzijds en medewerkers anderzijds, in opvangcentra aanwezig te zijn: de regels worden door de medewerkers bepaald, en de tijds- en ruimte-indeling gebeurt eerder in het voordeel van de medewerkers dan van de asielzoekers (Geuijen 1998). Verder hebben de medewerkers van

opvangcentra, net als andere 'street-level bureaucrats', met onvrijwillige cliënten te maken. De kandidaat-vluchtelingen hebben immers weinig of geen andere keuze dan in het toegewezen centrum te verblijven en zich te schikken naar wat hen wordt opgelegd. Dunkerley et al. (2005) die in het Verenigd Koninkrijk mensen interviewden die professioneel betrokken zijn bij de opvang van *asielzoekerskinderen* (gaande van medewerkers van politiediensten over sociaal werkers tot gezondheidswerkers) kwamen eveneens tot de vaststelling dat medewerkers nog steeds over een zekere discretionaire ruimte beschikken en de theorie van Lipsky (1980) op hun doelgroep van toepassing is.

3. De invloed van opvangkenmerken op het welbevinden van de asielzoekers

Alhoewel dit tot op vandaag slechts weinig door sociale wetenschappers werd onderzocht,² hebben we toch al enkele vrij solide aanwijzingen dat de structuur en de organisatie van de asielopvang het welbevinden van de asielzoekers inderdaad beïnvloedt. Vooral de zelfwaardering van asielzoekers – wat zoals eerder aangegeven als een indicator van welbevinden wordt beschouwd – lijkt onder de opvangsituatie te lijden. Hieronder zal duidelijk worden hoe dat komt.

Onderzoekers maken vaak melding van het tekort aan een zinvolle dagbesteding (o.m. Kramer 2004; De Jongh & Van Ee 2002; De Jongh et al. 2004; Geuijen 1998; Schwarz & Mensinga 2004; Dupont et al. 2005; Sultan & O'Sullivan 2001). Dit is overigens ook een totale institutie-kenmerk. Het verblijf in een opvangcentrum wordt gekenmerkt door wachten en na verloop van tijd kan dit wachten zwaar wegen. De bewoners hebben weinig zinvolle activiteiten om handen en vervelen zich. Maar er is meer aan de hand dan alleen verveling. Door het nietsdoen gaan mensen zich nutteloos en overbodig voelen (De Jongh & Van Ee 2002; Geuijen 1998). Gegeven allerlei beperkingen die asielzoekers worden opgelegd – zowel beperkingen opgelegd door de overheid, als beperkingen verbonden aan de concrete leefomstandigheden in een opvangcentrum – vallen bovendien veel van de verschillende sociale rollen weg, die een individu normaalgezien bekleedt (De Vries 2000; Kramer 2004), terwijl deze heel belangrijk zijn voor het welbevinden (Thoits 1999). De bewoners van een opvangcentrum zien hun identiteit vaak herleid tot die van 'asielzoeker'. Zo is het asielzoekers verboden om te werken, terwijl een job een heel belangrijke sociale rol verschaft aan het individu. Niet mogen werken heeft niet alleen financiële gevolgen, maar heeft ook een invloed op de gezondheid en het welbevinden van het individu (Levin & Browner 2005). Het werk dat men uitoefent maakt immers tot op zekere hoogte deel uit van de persoonlijke identiteit (Heller 1993; Tausig 1999). Veel asielzoekers en vluchtelingen ontleenden in hun thuisland heel wat status en erkenning aan hun job, zeker

wanneer ze een job met enige verantwoordelijkheid uitoefenden. In hun ontvangstland worden ze, door het wegvallen van hun job, dus met een statusval geconfronteerd (Miller et al. 2002) en dit kan niet noodzakelijk voor iedereen door andere deelaspecten van het leven worden gecompenseerd (Heller 1993).

De verveling kan echter wel door middel van andere bezigheden worden tegengehouden. De Jongh & Van Ee (2002) stellen dat naast werk ook cursussen en vrijwilligerswerk een zinvolle dagbesteding kunnen verschaffen. Kivling-Bodén & Sundbom (2002) kwamen in hun onderzoek met vluchtelingen tot de vaststelling dat passiviteit zeer nefast was voor de mentale gezondheid en dat vooral onderwijsactiviteiten een zeer gunstige invloed uitoefenen. Deze auteurs kwamen echter tot geheel verschillende onderzoeksbevindingen wat de impact van arbeid betreft. In tegenstelling tot wat uit ander onderzoek blijkt (zie o.m. Heller 1993; Miller et al. 2002), kwamen zij empirisch tot de vaststelling dat werk slechts een gunstige invloed heeft op de mentale gezondheid indien het inkomen voldoende is om voor economische onafhankelijkheid te zorgen. Volgens deze onderzoekers is het dus het inkomen, eerder dan de bezigheid op zich, die een positieve invloed uitoefent.

Niet alleen het van overheidswege opgelegde werkverbod zorgt voor beperkingen. Ook de concrete leefomstandigheden verbonden aan een verblijf in de asielopvang, vooral in een opvangcentrum, kunnen limiterend werken. Zo komt in een opvangcentrum bijvoorbeeld het vervullen van de sociale rol van gastheer/gastvrouw, die in vele culturen zeer belangrijk is, in het gedrang, aangezien asielzoekers geen bezoek mogen meenemen naar hun kamer (Van der Horst 2004).

Het beeld dat we hebben van het leven in opvangcentra, is voornamelijk uit Nederland of eventueel Australië afkomstig. Maar in hoeverre is dit vergelijkbaar met de ervaringen van asielzoekers in België? En welke opvangkenmerken zijn, naar het aanvoelen van de asielzoekers, belangrijk voor hun welbevinden? Zijn er nog andere pijnpunten of positieve factoren dan de elementen die hierboven reeds werden vernoemd? Het onderzoek dat hieronder wordt besproken, verschaft meer duidelijkheid hieromtrent.

4. Onderzoeksopzet

Het onderwerp van deze studie betreft de structuur en de organisatie van de asielopvang en de impact hiervan op het welbevinden van asielzoekers. Een eerste doelstelling is om vanuit een sociologische benadering na te gaan hoe de asielzoekers de structuur en de organisatie van de Belgische asielopvang beleven. In tweede instantie willen we ook onderzoeken welke opvangkenmerken eventueel een invloed uitoefenen op het welbevinden van de asielzoekers.

In tegenstelling tot de meeste psychiatrische studies, die zich concentreren op stoornissen of ziekte en hierbij uitgaan van Westerse categorieën en benamingen, werd hier de keuze gemaakt zoveel mogelijk te vertrekken van de ervaringen van de asielzoeker zelf. Het vertrekpunt zijn dus de ideeën, ervaringen en betekenissen van de asielzoekers.

De onderzoekspopulatie betreft volwassen asielzoekers die in een open opvangcentrum of een kleinschalig opvanginitiatief verblijven. Deze mensen hebben een asielaanvraag ingediend, en wachten op een beslissing (of op een uitnodiging voor een interview). Het gaat dus om asielzoekers die nog in een procedure zitten; hetzij een asielprocedure, hetzij een procedure voor de Raad van State. Sommigen hebben ook hun regularisatie aangevraagd.

5. Methodologie

5.1 Onderzoeksmethode

Zoals reeds gesteld is de asielopvang, meer bepaald de opvangstructuur en -organisatie, een vrij complex gegeven, dat tot hiertoe relatief weinig werd onderzocht. Om de verschillende facetten en relevante kenmerken op een goede manier in kaart te kunnen brengen, is het dan ook van belang zich niet te beperken tot de studie van vooraf bepaalde categorieën of kenmerken, maar daarentegen volop ruimte te laten voor nieuwe elementen. Zoals Van San & Leerkens (2001) stellen, is dit nu net de kracht van kwalitatief onderzoek: respondenten krijgen immers de mogelijkheid om zelf bepaalde onderwerpen aan te snijden die door hen als belangrijk worden ervaren, waardoor de kans op nieuwe, onverwachte bevindingen wordt vergroot (Van San & Leerkens 2001). Verder laat een kwalitatieve onderzoeksmethode zeer goed toe om de complexiteit van een probleem te vatten, en de verschillende facetten en dimensies van bepaalde ervaringen op een genuanceerde manier in kaart te brengen (Miller et al. 2002). Dit is ook wat in dit onderzoek wordt nagestreefd. Er zal getracht worden een grondig inzicht te verwerven in de leefwereld van asielzoekers, hoe ze de verschillende facetten van de opvangsituatie beleven, hoe ze zich voelen, en wat hierop van invloed is. Ook wanneer we ons baseren op Warren (2001) en Quivy & Van Campenhout (1995), lijken semi-gestructureerde interviews, gezien de onderzoeksopzet, de meest geschikte onderzoeksmethode, eerder dan het gebruik van een klassieke standaard vragenlijst.

5.2 Onderzoeksetting

Concreet werden op twee verschillende locaties kandidaat-vluchtelingen geïnterviewd: in een opvangcentrum van het Rode Kruis en in een Lokaal Opvang-

initiatief (LOI). Zowel het geselecteerde opvangcentrum als het LOI situeren zich in een middelgrote stad.

Het opvangcentrum van het Rode Kruis heeft een opvangcapaciteit van 60 bewoners, wat eerder weinig is. Zoals in andere opvangcentra hebben de bewoners een kamer per gezin, en alleenstaanden delen hun kamer met andere bewoners. Op hun kamers mogen de asielzoekers geen bezoek ontvangen: daartoe dienen de gemeenschappelijke leefruimtes, in dit geval een eetzaal en een tv-kamer. Verder is er ook een zaaltje met een biljarttafel, een kleine wasplaats en een keuken. Elke dag wordt op vastgelegde tijdstippen gegeten. De maaltijden worden bereid door een externe dienst. Het sanitair is gemeenschappelijk; het schoonmaken gebeurt via een beurtrol. Aan de ingang van het centrum is de receptie, waar de bewoners een aantal uur per dag terecht kunnen. De bewoners worden ook begeleid bij hun procedure, en kunnen indien nodig medische hulp krijgen. De asielzoekers mogen overdag gaan waar ze willen, maar moeten van middernacht tot 6 uur 's morgens in het centrum aanwezig zijn, tenzij op voorhand een soort 'verlofdag' werd aangevraagd.

In het opvangcentrum van het Rode Kruis was ik op het moment van het onderzoek reeds een tweetal jaar als vrijwilliger werkzaam. Dit vergemakkelijkt de contactname met respondenten, maar heeft mijns inziens geen invloed gehad op de kwaliteit van het onderzoek. Terwijl ik een nauwe band heb met een aantal medevrijwilligers, ken ik de personeelsmedewerkers en de geïnterviewde asielzoekers slechts oppervlakkig of zelfs helemaal niet. Er werd in ieder geval ook over gewaakt zo objectief mogelijk te werk te gaan en de resultaten waarheidsgetrouw weer te geven.

Het Lokaal Opvanginitiatief was mij op voorhand volledig onbekend. Een Lokaal Opvanginitiatief wordt beheerd door een OCMW. Het opvangprincipe is hetzelfde als in de open opvangcentra: er wordt 'bed, bad en brood' verschaft. Ook hier wordt dus normaal gesproken geen financiële, maar enkel materiële ondersteuning verschaft. In principe blijven de rechten van de asielzoekers dezelfde, enkel de organisatie is anders. Het belangrijkste verschil met opvangcentra is dat de asielzoekers in een gemeubelde privéwoning verblijven. Alleenstaanden delen meestal een woning met enkele andere kandidaat-vluchtelingen. In totaal verleent het geselecteerde LOI onderdak aan 142 kandidaat-vluchtelingen, en is hierbij één van de grootste LOI's. Deze mensen zijn onderverdeeld in 30 verschillende woningen, verspreid over de ganse gemeente. In het LOI hebben de bewoners veeleer een 'gewoon' huishouden om voor te zorgen dan in het opvangcentrum. Zo moeten de LOI-bewoners ook zelf koken. In het geselecteerde LOI mogen de bewoners bovendien sinds een tweetal jaar ook zelf hun inkopen doen. Wanneer de kandidaat-vluchtelingen een medewerker van het LOI nodig hebben (zowel voor praktische problemen als voor medische, sociale of administratieve begeleiding), gaan ze naar hun begeleider in het OCMW-kantoor.

Alle interviews vonden plaats tussen eind december 2005 en begin april 2006. Op dat moment was de toewijzing aan een opvangcentrum (met collectieve opvang) of een individuele opvangstructuur (in een particuliere woning) enkel afhankelijk van het aantal vrije plaatsen op het moment van de aanvraag. Sinds 7 mei 2007 is de nieuwe asielwet echter van kracht. Sindsdien verblijven alle asielzoekers gedurende vier maanden in een collectieve opvangstructuur (met andere woorden een open opvangcentrum), en mogen daarna doorstromen naar een individuele opvangstructuur. De procedure zou nu overigens ook maximaal nog een jaar in beslag mogen nemen (Fedasil 2007).

5.3 Selectie van respondenten

Het belangrijkste criterium bij de selectie van respondenten betrof hun verblijfsduur: enkel asielzoekers die al vier maanden of meer in het opvangcentrum/LOI verbleven, werden gecontacteerd. Daarnaast werd bij de selectie van respondenten getracht om de aanwezige diversiteit zoveel mogelijk te behouden, en dit wat betreft leeftijd, geslacht, nationaliteit en familiale situatie. Ten slotte werd nog een ander criterium toegepast, met name talenkennis. Aangezien het moeilijk haalbaar bleek om met tal van verschillende tolken te werken, werden enkel die asielzoekers uitgenodigd voor een interview, die het Engels, Nederlands of Frans voldoende machtig waren, of voor wie een medebewoner kon vertalen. Het is echter niet onwaarschijnlijk dat deze asielzoekers meer mogelijkheden hebben dan anderen om zich sociaal te integreren en om goed te functioneren in onze maatschappij. Bovendien bemoeilijkten taalproblemen alsnog de communicatie: bij het spreken van een taal die men niet volledig beheerst, slaagt men er meestal wel in de essentie over te brengen, maar het is helaas niet altijd mogelijk zich *precies* uit te drukken zoals men zou willen, zeker niet als het om gevoelens gaat. Zowel de selectie van mensen met een goede talenkennis als de taalproblemen hebben dus wellicht voor een zekere bias gezorgd.

In het opvangcentrum werden in totaal acht mensen geïnterviewd. De belangrijkste kenmerken van deze respondenten staan beschreven in tabel 1 hieronder. Slechts zeven van de interviews werden uiteindelijk weerhouden. Met het achtste interview (OC8, zie tabel) – overigens het enige waarbij een medebewoner vertaalde – werd bij de verwerking geen rekening gehouden, omdat er redenen waren om aan te nemen dat de vertaling niet objectief gebeurde. Een negende gecontacteerde persoon wou niet aan het interview deelnemen.

De respondenten uit het opvangcentrum werden ofwel door mijzelf gecontacteerd, ofwel door een ex-bewoner of door medevrijwilligers die de asielzoeker in kwestie kenden. De contactname gebeurde telkens mondeling. In één geval werd de bewoner niet op voorhand gecontacteerd, en kwam deze uit eigen beweging, nadat hij mijn aanwezigheid (en bandopnemer) had opgemerkt. De

interviews vonden plaats in het opvangcentrum zelf, meer bepaald in de eetzaal of de tv-kamer.

In het Lokaal Opvanginitiatief gebeurde de selectie en de contactname van de respondenten via de medewerkers van het OCMW, die tijdens hun vergadering en in mijn bijzin een alfabetische lijst overliepen van de kandidaat-vluchtelingen die aan het OCMW in kwestie waren toegewezen, en hierbij oordeelden of deze persoon voldoende Engels, Nederlands of Frans sprak om een interview mogelijk te maken, en of de respondent mogelijkerwijze bereid zou zijn om mee te werken. In tegenstelling tot het contacteren van bewoners uit het opvangcentrum, gebeurde de eerste contactname hier per brief. Vervolgens werden de respondenten door mezelf telefonisch gecontacteerd. Net als in het opvangcentrum werden in totaal uiteindelijk acht asielzoekers geïnterviewd. Zes van de acht interviews vonden plaats bij de respondenten thuis. Twee interviews werden in een beschikbaar bureau op het OCMW gehouden. Uiteindelijk werden opnieuw slechts zeven van de acht interviews weerhouden, aangezien één respondent (L2, zie tabel 1) mijn vragen enkel met 'ja, is oké' of 'is goed' leek te willen beantwoorden en zich blijkbaar niet voldoende op zijn gemak voelde (alhoewel de anonimiteit was benadrukt).

In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van alle geïnterviewde personen. Hierbij wordt aangegeven in welke opvangstructuur ze verbleven op het moment van het interview, en welke hun gezinssituatie in België is. Daarnaast worden ook het geslacht, de leeftijd, het land van origine en de verblijfsduur aangegeven. Zoals reeds vermeld, werden de interviews met de respondenten 'L2' en 'OC8' niet verder in de analyse betrokken.

Tabel 1. Overzicht van de geïnterviewde asielzoekers en hun voornaamste kenmerken.

Opvangstructuur* / Code respondent	Geslacht	Leeftijd	Gezins situatie in België	Land van origine	Verblijfsduur
OC1	Man	28	Alleen	India	6 mdn
OC2	Man	48	Alleen	Iran/Koerdistan	1j 2mdn
OC3	Man	60	Alleen	Ex-Joegoslavië	4 mdn
OC4	Vrouw	21	Met kind	Ethiopië	1j 5mdn
OC5	Vrouw	58	Alleen	Rusland	2j
OC6	Man	28	Alleen	Afghanistan	1j 2 mdn
OC7	Man	38	Alleen	Iran	7 mdn
OC8	Vrouw	28	Alleen	Tibet	5 mdn
L1	Man	29	Met partner en kind	Iran	5j 3mdn
L2	Man	61	Alleen	Algerije	2j
L3	Man	23	Alleen	Palestina	7 mdn
L4	Vrouw	40	Met kinderen	Iran	3j
L5	Man	17	Met ouders	Afghanistan	6 mdn
L6	Man	36	Met partner en kinderen	Armenië	5j 3mdn
L7	Man	32	Alleen	Armenië	2j 3mdn
L8	vrouw	52	alleen	Rusland	6 mdn

* OC = opvangcentrum; L = Lokaal Opvanginitiatief.

5.4 Het verloop en de verwerking van de interviews

Bij de afname van de semi-gestructureerde interviews, werd een lijst met topics gehanteerd. Deze topics kwamen niet altijd in dezelfde volgorde aan bod. Wel werd ervoor gezorgd dat de moeilijker of meer 'gevoelige' topics slechts op het einde van het interview werden aangesneden. De grote thema's uit de interviews betreffen woonomstandigheden, sociale omstandigheden (met hieronder onder meer de topics dagbesteding en sociaal netwerk van de respondent), structuur en begeleiding in de opvang (contact met het personeel, begeleiding, reglement, ...) en ten slotte meer specifiek het welbevinden (hoe de respondent zich voelt en wat ervoor zorgt dat hij/zij zich goed/slecht voelt, waardoor hij/zij zich eventueel beter zou kunnen voelen, ...). De respondenten kregen altijd de ruimte om zelf aanvullingen te doen.

Negen van de veertien geanalyseerde interviews werden op band opgenomen en achteraf getranscribeerd. Vijf respondenten wilden echter niet dat het gesprek werd opgenomen. Tijdens deze vijf interviews werd zorgvuldig genoteerd en de notities werden dezelfde dag nog uitgeschreven. Het geheel aan verzamelde data werd geanalyseerd door middel van (manuele) codering, gevolgd door ordening van de gegevens. Hiervoor werd geen gebruik gemaakt van gespecialiseerde software. Voor de analyse van het onderzoeksmateriaal werd voornamelijk gesteund op de “Five stages of data analysis in the framework approach”, zoals deze beschreven worden door Pope et al. (2000).

6. Onderzoeksresultaten

6.1 De beleving van de opvangstructuur

Zowel de respondenten uit het opvangcentrum als de kandidaat-vluchtelingen in het Lokaal Opvanginitiatief geven aan over het algemeen vrij tevreden te zijn over de opvangvoorziening waarin ze leven. Dit betekent niet dat er niets valt aan te merken op de huisvesting, op het contact met het personeel of op de interne regels. De meeste tekortkomingen worden echter als ‘normaal’ beschouwd: ze zijn vluchtelingen, ze worden hier in België geholpen (hebben een dak boven het hoofd, enz.) en ze moeten dan ook blij zijn met wat ze gekregen hebben, redeneren de meeste asielzoekers.

Wat de **huisvesting** betreft, zijn de respondenten uit het LOI tevreden tot zeer tevreden. Hun woning is meestal vrij goed, en ook zij die met andere (alleenstaande) asielzoekers moeten samenleven, lijken hierover heel weinig klachten te hebben. In het opvangcentrum is de situatie enigszins anders. Alhoewel de respondenten weinig of niets hadden aan te merken op het gebouw en de infrastructuur van het centrum, was er toch één aspect van het ‘wonen’ dat door velen als problematisch werd ervaren: het delen van een kamer. Vaak is er één kamer per gezin, en alleenstaanden moeten met andere, niet verwante asielzoekers de kamer delen. De concrete moeilijkheden die hieromtrent worden vermeld, zijn van nogal uiteenlopende aard. Zo kan een gebrek aan hygiëne bijvoorbeeld aanleiding geven tot conflict. Het slapen – ‘s avonds en/of overdag – vormt wellicht echter het belangrijkste probleem voor de respondenten. Vaak verhindert lawaai mensen om te slapen. Ook privacy en alleen kunnen zijn speelt een rol.

Voor de ervaren moeilijkheden werden verschillende verklaringen genoemd. Eerst en vooral is er het aantal medebewoners in een kamer. Acht mensen op eenzelfde kamer leidt automatisch tot moeilijkheden of conflicten, zo wordt gesteld. Daarnaast wordt ook het moeilijk samengaan van bepaalde karakters als verklaring genoemd. De dominante verklaring is echter het cultuurverschil

tussen de verschillende kamergenoten. Een kamer delen met iemand uit een totaal andere cultuur is veel moeilijker dan samenleven met iemand die de eigen cultuur deelt.

“We speak English and Nederlands. We can speak. But culture is more the problem. I am from Afghanistan. Afghanistan and Iran is the same culture. That’s not a problem. But Afghanistan and Nepal for example, is different. Nepal, Tibet, Palestine, ... this is more a problem. (OC6)

“In onze kamer zijn acht mensen, met verschillende culturen. Bijvoorbeeld [naam kamergenoot] is my friend, ik kan spreken onze taal, en ik heb ook andere man, is Iraanse man, wij kunnen voelen met elkaar. Er zijn andere mensen, zij kunnen niet, zij kunnen niet elkaar voelen. En bijvoorbeeld, misschien soms wij hebben problemen. Verschillende culturen, sommige mensen volgen niet de regels, en dat is zeer moeilijk voor ons. (OC7).

In het onderzoek werd niet alleen aandacht besteed aan de beleving van huisvesting en het samenleven van de verschillende kandidaat-vluchtelingen; ook de **interactie met personeelsmedewerkers** werd als onderwerp van studie beschouwd. Uit de interviews met asielzoekers uit het LOI blijkt dat het contact met de OCMW-medewerkers over het algemeen als zeer positief wordt ervaren. Alle respondenten gaven aan dat de medewerkers van het OCMW vriendelijk en correct zijn. Hun menselijke en behulpzame houding komt eveneens duidelijk in de interviews naar voren. Niemand heeft klachten over de OCMW-medewerkers, integendeel. Ze doen wat ze kunnen, menen de geïnterviewde kandidaat-vluchtelingen. Daarenboven lijken de respondenten het erover eens te zijn dat de medewerkers snel en efficiënt werken. Een Iraanse vrouw, moeder van twee kinderen, formuleerde haar ervaring met het OCMW-personeel als volgt:

“Het OCMW helpt altijd. Ik moet altijd bedankt zeggen. Ze proberen altijd de problemen op te lossen, helpen altijd. Altijd denken ze voor de vluchteling. Zeker voor mij en de kinderen, altijd. En ik moet het geen 3 keer vragen, 1 keer iets zeggen en ze kijken ervoor.” (L4)

De rol van de OCMW-medewerkers beperkt zich hoofdzakelijk tot materiële en praktische zaken, of anders gezegd huis- en levensvoorziening. Voor enkele respondenten lijkt het OCMW ook een bron van sociaal contact. Dit geldt echter niet voor alle respondenten. De frequentie van de bezoeken aan het OCMW varieert dan ook van vier keer per week tot slechts ongeveer twee keer per maand. De rol die OCMW-medewerkers vervullen blijkt enigszins te variëren naargelang de kandidaat-vluchteling. Daarnaast is het uiteraard zo dat de OCMW-medewerkers niet alle verzoeken kunnen of mogen inwilligen. Het lijkt echter niet voor iedereen duidelijk wat de kandidaat-vluchtelingen mogen verwachten. De asielzoekers stuiten dan ook geregeld op de gestelde grenzen (zowel wettelijke als door de medewerkers bepaalde grenzen).

“The problem is that we don’t know exactly what we can ask. We don’t know what they can do for us. But we don’t have many wishes. We try not to disturb.” (L8)

“I have the feeling they have a circle and they cannot go out it. They have a circle, they have law. They have a system. They have big steps. One, two, three, ... They cannot do more, and also they cannot do less. I do not think that do more is to understand my situation, because it’s far away from what they do. They help, but they help in another way. Not in understanding situation. It’s not their job I think, I don’t know”. (L3)

“Sometimes there are things that are not included in their position. And then they tell you. And then you won’t ask again, then you know. Like the fact that you have to go in the morning, and not in the afternoon. If I just had to give them something, then I could go in the afternoon and give it, but I wouldn’t take their time. I would just give it and go away”. (L7)

Wat de interactie met het personeel betreft, zijn de ervaringen van de bewoners van het opvangcentrum vrij gelijklopend met die van de kandidaat-vluchtelingen uit het LOI. Ook hier worden de medewerkers als zeer vriendelijk, toegankelijk en correct ervaren. De centrumbewoners geven aan bij de medewerkers aan te kloppen voor materiële steun (bijvoorbeeld voor kleding). Opvallend is echter dat ook medische problemen zeer frequent vermeld worden, wanneer gevraagd wordt waarmee het personeel hen helpt. Anders dan in het LOI, worden de personeelsmedewerkers bovendien nog een controletaak toegemeten, zowel naar bewoners als naar buitenstaanders toe. Voor een aantal respondenten is dit van groot belang. Het personeel houdt in de gaten wie het centrum binnenkomt en stuurt indien nodig het gedrag van de centrumbewoners bij. Voor emotionele problemen lijken de respondenten echter niet bij het personeel aan te kloppen. Dit was ook niet het geval in het LOI.

“Not emotional problems, because I think...They know us very well, but...there are 60 people living. They cannot care for 60 people’s emotions. And I’m not a superstar, so they don’t coming to care for my feelings, but yeah, they know very well...We have negative, so he have problem, That’s why they don’t try to bother me or something.” (OC1)

Eerder werd vermeld dat het personeel zeer toegankelijk is, in die zin dat bewoners bij het personeel terecht kunnen als ze een probleem hebben, en dit eenvoudigweg kunnen vragen. Het personeel is echter niet altijd even bereikbaar: de medewerkers hebben weinig tijd, de receptie is vaak gesloten en de bewoners mogen de personeelskamer niet betreden.

Het moeilijke samenleven op een kamer en de onbereikbaarheid van het personeel zijn niet de enige problemen waarmee de bewoners van het opvangcentrum worden geconfronteerd. Een aantal **interne regels** zorgen ervoor dat de kandidaat-vluchtelingen zich beperkt weten in hun vrijheid. Een voorbeeld hiervan is het feit dat de bewoners voor middernacht binnen moeten zijn. Een respondent die eerder in een LOI verbleef, maar nu een nieuwe asielaanvraag

heeft ingediend en dit opvangcentrum als verblijfplaats werd toegewezen, zegt hierover het volgende:

“Ik had dan een studio. Dat was anders. Ik was onafhankelijk, dat is andere leven. En op dat tijd ik kon beslissen voor mijn leven. Maar nu, neen, ik moet volgen regels en bijvoorbeeld na twaalf uur ik moet hier zijn, of als ik ga naar iemand en ik kan niet terugkomen, ik moet een verlof hebben. En zo hier is klein beetje met regel, maar vroeger, neen, ik was vrij.” (OC7).

Ook het **eten** vergt een hele aanpassing. De maaltijden worden door een externe dienst geleverd en de bewoners moeten op vaste tijdstippen eten. Zelf koken mag ook, maar dan moeten de bewoners dit zelf bekostigen. Alhoewel dit op het eerste zicht wellicht bijkomstig lijkt, vinden de meeste bewoners het zeer lastig hun eigen voedingsgewoontes achterwege te laten en zich aan de Belgische keuken aan te passen. Hun eetgewoontes maken immers deel uit van wie ze zijn. Ten slotte is ook het **gebrek aan privacy** een steeds terugkomend probleem. De bewoners hebben nergens een eigen plek (onder meer, maar niet uitsluitend, door het delen van de kamer met anderen).

“Now I’m living here since last six months, almost six months, but I cannot invite anybody or if I invite than just restaurant or tv-room. But I cannot tell them to come, ok come in the room or sit there or if you are tired... I can not invite somebody, even to stay with me. I don’t have a girlfriend but if I have, than there is no privacy” (OC1)

Alhoewel sommige van de opgelegde regels heel wat beperkingen met zich meebrengen, lijken de bewoners zich weinig of niet tegen deze regels te verzetten. Asielzoekers kunnen dan wel af en toe enige moeite hebben met sommige van de vastgelegde regels, toch aanvaarden ze het reglement. De bewoners lijken de visie van de medewerkers en de directie (of het Rode Kruis in het algemeen) te delen of te hebben overgenomen: samenleven vergt afspraken. Zonder regels zou het niet leefbaar zijn op het centrum. Het is voor ieders bestwil, zo wordt geredeneerd.

6.2 De beleving van de opvangorganisatie

Wanneer de kandidaat-vluchtelingen vertellen hoe ze de organisatie van de opvang ervaren, is er één aspect dat steeds weer terug komt: het **werkverbod**. Zowel de bewoners van het opvangcentrum als de asielzoekers in het LOI, stellen dat ze zouden willen werken. Dit komt duidelijk als grootste pijnpunt in de opvang naar voor.

De redenen die de kandidaat-vluchtelingen opgeven om te willen werken, zijn divers. De meest voor de hand liggende reden die wordt vernoemd, is financieel. Gaan werken zou toelaten om iets meer comfort te hebben dan het broodnodige. Werken zou de kandidaat-vluchtelingen echter veel meer ver-

schaffen dan geld alleen. Een aantal asielzoekers hebben – naar hun gevoel – te weinig vrienden en kennissen hier in België. Dankzij werk zouden sociale contacten en vriendschappen kunnen ontstaan, zo wordt gesteld:

“I don’t know a lot about here. I come here, and I need to start. Without point to start, I never can do something. With no real connection with people, it’s not easy to make life. And with no work, you cannot make real connection. Yeah, in the bar or something, but it will not be good relations as relations you make at work, or in real school. But that, I don’t have it, so it’s taking...it’s taking a lot of time to just make life, just make friends or people you can call anytime, or people you can just go there and drink coffee.” (L3)

Voor velen hoort het bovendien gewoon zo, om te gaan werken en voor zichzelf of het gezin te zorgen, in plaats van alles te krijgen. Het is voor de asielzoekers dan ook moeilijk te begrijpen waarom ze niet mogen werken.

“Wij willen werken, kunnen zelf leven, dat is zeer belangrijk. Kijk, waarom, ik zeg soms tegen mijzelf, waarom die ministerie van België denkt zo? Wij zijn jong, wij kunnen goed werken, wij zijn zeer sterk. Waarom wij moeten van OCMW hebben? Wij kunnen zelf werken, blijven leven. Maar OCMW kan bijvoorbeeld geven aan oude mensen. Omdat, ik zie bijna elke dag, dat er staan in OCMW ook Belgische mensen. Gehandicapt, of oude mensen, kunnen niet werken, werklozen of zoiets. Maar ik ben jong, ik kan werken, ik ben sterk en gezond, dat is zeer belangrijk om kunnen zelf leven. Dat is zeer belangrijk. Wij kunnen zelf werken. Waarom wij moeten naar OCMW om iets te krijgen? De OCMW kan, in plaats van aan ons, geven aan Belgische mensen”. (L1)

Het wordt als onbegrijpelijk en volstrekt onlogisch aanvoeld om alles zo maar te krijgen. De asielzoekers willen bescherming en asiel krijgen, maar ze willen werken voor hun geld. Ze willen niet profiteren van de Belgische maatschappij, maar deze maatschappij eerder een dienst bewijzen, zich nuttig maken. Dit komt in vele gesprekken naar voren.

Hiermee in verband staat het **gebrek aan dagbesteding** dat door vele respondenten wordt ervaren. Als hen gevraagd wordt wat ze zoal doen op een gewone, normale dag, luidt het antwoord steevast ‘niet veel’, of ‘maar dat is niet interessant voor u’. Ze hebben bovendien het gevoel dat ze weinig kunnen doen.

“I get up I take a shower, I sit. After 12 hours, I go out, go to supermarket or something; I come back to home. That’s all. There is not a lot to do in my situation. They don’t give me a lot of options. I have no options you can say. One day a week school, that’s all. No work. It’s not possible to work.” (L3)

Dit wil niet zeggen dat asielzoekers, in het LOI of in het opvangcentrum, helemaal geen activiteiten hebben: velen doen wel ergens aan sport (op zichzelf of in een club), of doen vrijwilligerswerk. De meesten gaan af en toe vrienden bezoeken, of krijgen zelf bezoek. Sommigen volgen een cursus of

vullen hun dag met de zorg voor hun kinderen. De activiteit die het vaakst wordt genoemd betreft echter Nederlands leren (voor de mensen in het LOI) of Nederlands en/of Engels leren (voor de bewoners van het opvangcentrum). Voor de meeste respondenten is Nederlands leren van heel groot belang.

6.3 Impact op het welbevinden van de kandidaat-vluchtelingen

Aan de hand van de semi-gestructureerde interviews wilden we ook proberen na te gaan welke opvangkenmerken, naar het aanvoelen van de asielzoekers, het meest hun welbevinden beïnvloeden. ‘Welbevinden’ werd tijdens de gesprekken (vereenvoudigd) voorgesteld als ‘zich goed voelen’ en werd dus vertaald in vragen als *“wat vind je belangrijk om je goed te voelen?”*; of *“wat zorgt ervoor dat je je goed/slecht voelt?”*

Uit de interviews blijkt dat vooral het ontbreken van een werkvergunning en het gebrek aan een zinvolle dagbesteding de kandidaat-vluchtelingen beletten zich echt goed te voelen, eerder dan de kenmerken van de opvangstructuur. Niet zozeer het delen van een kamer zorgt ervoor dat men zich niet goed voelt, maar wel het tekort aan activiteiten die een verschil kunnen maken.

“Dit soort van leven is niet goed voor mij. Ik zou graag actief worden, ik zou graag werken. Ik zou graag euhm...vroeger ik heb een opleiding gehad in hogeschool in Antwerpen, ik was in het midden van de cursus, en ik was bijna...nog 1 jaar en ik kon diploma krijgen van de hogeschool. Maar ik ben, ik heb verloren, de tijd en deze cursus. Dat is heel spijtig voor mij. En ja, ik zou niet graag ziek zijn en passief worden. Ik zou graag actiever, actief worden. En I. ook. Hij denkt...wij praten met elkaar altijd dat wij moeten dienst aan de mensen, aan de maatschappij geven.” (OC7)

“Wij hebben geen paspoort, geen nationaliteit, alleen onze land maar wij zijn gevlucht van daar. Wij hebben geen recht voor werk. Hoe kan zo’n mensen zich voelen? Natuurlijk niet zo goed. Bij ons de gewoonte, man moet gaan werken. Maar ik blijf altijd thuis, ik kan niet werken. Hierop onderbrak zijn vrouw hem in het Armeens, waarop de respondent vervolgt: Zij zegt: maar je werkt in kringwinkel. Maar ik werk alleen vijftien uur. Ik mag niet meer dan vijftien uur werken.”³ (L6)

Uit de interviews blijkt ook een groot verlangen om zich nuttig te maken. Respondenten geven aan zich goed te voelen wanneer ze iemand een dienst kunnen bewijzen. Vrijwilligerswerk kan hiertoe bijdragen.

“My body is feeling good when I am helping someone, when I am doing good things. When I give someone pleasure, I also feel pleasure.” (L7)

“Ik heb job hier, ik ben vrijwilliger hier in Rode Kruis. Ik ga helpen mensen, bejaarde mensen. In bejaardentehuis [naam instelling]. Dat is mensen met kanker. Bijna halfdood. Iedere drie, vier dagen ik ga helpen, ja. En soms bellen ze als is nodig ook. Dat doet mij veel plezier.” (OC3)

Het hoofdonderwerp van de interviews betrof de concrete opvangsituatie. Uit de interviews blijkt dat (de structuur en) de organisatie van de opvang inderdaad een invloed heeft op het welbevinden. Vooral het werkverbod en het gebrek aan een zinvolle dagbesteding lijken van belang. Toch zijn er andere factoren die nog een grotere invloed uitoefenen, zo blijkt. Alhoewel dit op voorhand zeker niet als een kernpunt werd beschouwd bij de interviews, moeten we bij analyse van het onderzoeksmateriaal vaststellen dat vooral de zorgen die de kandidaat-vluchtelingen hebben omtrent de toekomst, en voor sommigen ook problemen met betrekking tot hun verleden, het huidige welbevinden lijken te bepalen. Bij vrijwel alle kandidaat-vluchtelingen overheerst de (imminente) afwijzing van hun asielaanvraag hun leven. Andere problemen of moeilijkheden zijn hieraan ondergeschikt. De onbegrijpelijkheid van het negatieve resultaat, versterkt de pijn.

“I was learning here, Nederlands, but after that, I received my result and my brain is not working at the moment. Because life is struck, nothing is to do. I don’t know where to go or what to do. I cannot concentrate on study or something. Sometime I use to go, I go after that, but I cannot concentrate in the class. Because, I’m worried with my future, or for my life. So how can you concentrate on the study that day?”(OC1)

In feite is het zo dat de lange duur van de procedure en de pijnpunten met betrekking tot de opvangorganisatie – voornamelijk het gebrek aan een zinvolle dagbesteding – het piekeren over toekomstmogelijkheden en over het verleden nog versterken.

“Because when I come, also, I have, you know, like little dreams. Now all that starts to break. I’m a little bit scared. Not scared, I think worried. Yes, worried what the future will bring me, and where future will bring me here. For now I’m here like seven months and I still didn’t do anything. Not really school, no work. They are not giving me real options. They just want me to wait, for seven months.” (L3)

“I came here for political problems in Afghanistan, not for money or economy or something else. I’m now here for 1 year and 2 months. Always waiting. Too much thinking family, home, ...Here it’s ok, the reception is ok and so but the problem is too much thinking!” (OC6).

Het verloop van hun verdere leven hangt eigenlijk voor een groot deel af van die ene beslissing van de overheid. Zolang de onzekerheid voortduurt, is het bovendien moeilijk om plannen te maken en vooruit te denken, geven respondenten aan. Zonder verblijfsvergunning zien de kandidaat-vluchtelingen geen perspectief en kunnen ze hun leven niet verder opbouwen. Ook het feit geen identiteitspapieren te bezitten en/of illegaal te zijn, wordt door sommigen als heel pijnlijk ervaren.

“Now I have two negatives here and now I’m in Raad van State and it’s an illegal status. I don’t know how it is illegal, but they call me that. It’s an illegal status and the police can catch you any time. Even you’re doing something bad or you’re doing everything good but the police can catch you every time. I cannot understand why it is illegal, but ok now at the moment I’m illegal person. I was not illegal in my whole life, but, at the moment, without of any reason, I’m illegal.” (OC1)

Ten slotte blijken sociale contacten, een gevoel van veiligheid en talenkennis het welbevinden positief te beïnvloeden. Een zekere kennis van het Nederlands (of eventueel het Engels) stelt hen beter in staat zich zelfstandig uit te slag te trekken, contacten te leggen of problemen te verwoorden.

7. Discussie

Eerder werden opvangvoorzieningen voor kandidaat-vluchtelingen reeds voorgesteld en geanalyseerd als totale instituties (zie Gastelaars et al. 2002; Van der Horst 2004; De Jongh & Van Ee 2002; De Jongh et al. 2004; Grifhorst & Van Ewijk 1998; Geuijen 1998) en als street-level bureaucracies (zie Geuijen 1998). Eén belangrijk kenmerk hebben beide concepten alvast gemeen: de structurele machtsongelijkheid tussen cliënten (of bewoners) en medewerkers. In beide onderzochte opvangstructuren is deze machtsongelijkheid inderdaad aanwezig. Zo zijn het duidelijk voornamelijk de personeelsmedewerkers, eerder dan de kandidaat-vluchtelingen, die over de aard en het tijdstip van de interactie kunnen beslissen. De medewerkers leggen de asielzoekers op wat zij mogen verwachten, welke hulp zij kunnen krijgen en wanneer. Interne regels worden door personeel en directie opgelegd, en de asielzoekers hebben heel weinig inspraak op dit vlak. Het zijn bijvoorbeeld ook de medewerkers die bepalen in welke kamer (in het opvangcentrum) of in welke woning (in het LOI) een asielzoeker terecht komt, en met wie hij deze deelt.

Desondanks zijn het niet in eerste instantie de kenmerken van de opvangstructuur die het welbevinden van de asielzoekers negatief beïnvloeden, zo blijkt. Algemeen genomen zijn de kandidaat-vluchtelingen tevreden over de opvangvoorziening waarin ze verblijven (alhoewel hierbij wel moet worden vermeld dat ze bij hun beoordeling het ‘vluchteling’ zijn op de voorgrond plaatsen). Van groter belang voor het (on)welbevinden is het tekort aan een zinvolle dagbesteding, onder meer (maar niet uitsluitend) door het ontbreken van een werkvergunning.

Maar waarom is dit nu zo van belang? Zoals Geuijen (1998) en De Jongh & Van Ee (2002) reeds aangaven, blijkt dit inderdaad ervoor te zorgen dat mensen zich nutteloos voelen. De *zelfwaardering* van de asielzoekers, een indicator van welbevinden, wordt hierdoor aangetast. De meeste kandidaat-vluch-

telingen vinden dat het zo hoort om te gaan werken (in elk geval de mannen, maar ook een aantal vrouwen). In plaats van zelf voor een inkomen te zorgen, 'krijgen' ze alles. Het is onbegrijpelijk voor de meeste asielzoekers waarom ze niet in hun eigen onderhoud mogen voorzien en ze als het ware verplicht worden om op de kosten van Belgen te leven, terwijl sommige Belgen de overheidssteun veel meer nodig hebben. Daarenboven wordt ook het feit geen identiteitsdocumenten te hebben en/of illegaal te zijn⁴ als pijnlijk ervaren. Vrijwilligerswerk lijkt dan weer positief voor de zelfwaardering van de kandidaat-vluchtelingen: vrijwilligerswerk staat immers toe zich toch 'nuttig' te voelen; doorheen hun activiteiten als vrijwilliger weten de asielzoekers zich gewaardeerd. De Jongh & Van Ee (2002) stelden reeds dat vrijwilligerswerk eventueel verveling kon helpen tegengaan en een zinvolle dagbesteding kon verschaffen. Dit wordt hier bevestigd, meer nog, het is duidelijk dat vrijwilligerswerk niet alleen zinvolle 'bezigheid' verschaft, maar ook de zelfwaardering van de kandidaat-vluchtelingen enigszins kan opkrikken, en er zo voor kan zorgen dat de kandidaat-vluchtelingen zich beter voelen.

Het gebrek aan een job of een andere full-time bezigheid (zoals een opleiding) heeft ook een impact op een andere indicator van welbevinden, met name de *emotionele ondersteuning* en de sociale integratie. Respondenten geven aan dat het moeilijk is om vrienden te maken. Ze hebben dan wel een aantal kennissen – zo zeggen centrumbewoners 'hallo' als ze andere bewoners tegenkomen –, maar vaak blijft het bij oppervlakkige contacten. Dit is geen nieuw gegeven. Uit onderzoek bleek reeds herhaaldelijk dat asielzoekers en vluchtelingen weinig sociale contacten en/of sociale steun genieten, doordat hun sociaal netwerk werd aangetast door hun migratie, en het opbouwen van een nieuw sociaal netwerk veel tijd vergt (o.m. Miller et al. 2002; Lie 2002). Het verband tussen het probleem van sociale integratie en het gebrek aan zinvolle dagbesteding bij asielzoekers, werd, voor zover ik heb kunnen nagaan, nog niet eerder vermeld. Zonder geregelde activiteiten hebben de asielzoekers weinig gelegenheid om anderen goed te leren kennen; ze hebben geen 'vertrekpunt'. De zorgen om het thuisland en om de toekomst spelen hierbij uiteraard ook een rol: asielzoekers zijn vaak zo bezig met hun problemen, dat ze geen ruimte meer overhouden voor het maken van vrienden. Ze zijn teveel in zichzelf gekeerd hiervoor, zo geven respondenten aan. Nederlands (of eventueel Engels) leren helpt daarentegen bij het vergroten van hun sociaal netwerk. Taal vormt immers, naast het gebrek aan werk of andere activiteiten, een belangrijke hindernis in het leggen van contacten.

Een andere indicator van (on)welbevinden is *machteloosheid*. De asielzoekers staan krachteloos tegenover de beslissing over hun asielaanvraag. De afwijzing hiervan is voor velen zeer moeilijk te begrijpen en te aanvaarden. Dit werd reeds vermeld door Koser (1997), Dupont et al. (2005), Geuijen (1998) en Sultan & O'Sullivan (2001), en komt ook in dit onderzoek bijzonder duidelijk naar voor. Daartegenover staan echter een aantal elementen die de asiel-

zoekers het gevoel geven dat ze wel nog hun eigen leven in handen hebben. Eén voorbeeld hiervan is het zelf inkopen mogen doen bij LOI-bewoners. Talenkennis verstrekt de asielzoekers eveneens meer (mogelijkheden tot) zelfbeschikking. Naarmate kandidaat-vluchtelingen langer in België verblijven, kennen ze meer Nederlands, en kunnen ze hun wensen of problemen beter verwoorden (bijvoorbeeld ten aanzien van OCMW-medewerkers), wat ervoor zorgt dat ze zich beter voelen.

Het beleid van de overheid inzake opvang asielzoekers heeft dus wel degelijk een invloed op het welbevinden van de asielzoekers. Zo heeft bijvoorbeeld het verbod op werk een negatieve invloed op het welbevinden. Het feit dat asielzoekers, ongeacht hun procedurefase, Nederlandse les mogen volgen, heeft daarentegen een positieve invloed. Desondanks blijkt duidelijk uit dit onderzoek dat, naar het aanvoelen van de asielzoekers, de problemen die uit de structuur en de organisatie van de opvang voortvloeien, ondergeschikt zijn aan hun zorgen omtrent de toekomst. Het verloop van de procedure bepaalt in belangrijke mate het leven van de asielzoekers: zolang ze op de één of andere manier nog in de procedure zitten, kunnen ze geen plannen maken en wanneer hun asielaanvraag reeds één of twee maal werd afgewezen, piekeren mensen voortdurend over waar ze naartoe kunnen of wat ze kunnen doen. Het verloop van de asielprocedure en de zorgen die hiermee samengaan, hebben dus wellicht een nog grotere invloed op het welbevinden, dan de concrete *opvangsituatie*.

NOTEN

1. Met dank aan mijn promotor Prof. M. Van Houtte.
2. Uitzonderingen hierop zijn voornamelijk De Jongh & Van Ee (2002) en De Jongh et al. (2004) en in mindere mate ook Geuijen (1998).
3. Voor alle duidelijkheid wil ik hierbij vermelden dat het 'werk' in de kringwinkel een soort vrijwilligerswerk is, in ruil voor een heel kleine vergoeding, en dus geen gewone, betaalde arbeid.
4. Sommige asielzoekers zijn inderdaad 'illegaal' in het land, met name zij die twee maal 'negatief' gekregen hebben en nu een aanvraag ingediend hebben bij de Raad van State. Deze aanvraag verleent hen de mogelijkheid in de opvang te verblijven, maar paradoxaal genoeg zijn zij terzelfdertijd illegaal in België, kunnen zij opgepakt worden door de politie en worden zij geacht het land te verlaten.

BIBLIOGRAFIE

- Bloemen, E. & J. Hovens (1997), Om ziek van te worden. Sociale omstandigheden en gezondheid bij asielzoekers en vluchtelingen, *Medisch contact*, 52(3), 101-104.
- Bracke, P. & M. Verhaeghe (1999), Het welbevinden van mensen met psychische problemen in een algemeen psychiatrisch ziekenhuis: een sociologische benadering, *Viaduct*, 26, 16-25.

- De Jongh, D. & M. Van Ee (2002), *Onderzoek naar gezondheidsbeïnvloedende factoren ervaren door asielzoekers in een asielzoekerscentrum*. AZC Crailo, Laren.
- De Jongh, D., M. Van Ee & M. Dieleman (2004), Leven in een asielzoekerscentrum; asielzoekers aan het woord over hun gezondheid, *Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen*, 82(2), 112-117.
- De Vries, S. (2000), *Psychosociale hulpverlening en vluchtelingen*. Utrecht: Pharos.
- Dunkerley, D., J. Scourfield, T. Maegusuku-Hewett & N. Smalley (2005), The experiences of Frontline Staff Working with Children Seeking Asylum, *Social Policy & Administration*, 39(6), 640-652.
- Dupont, H., C. Kaplan, H. Verbraeck, R. Braam, G. Van de Wijngaart (2005), Killing time: drug and alcohol problems among asylum seekers in the Netherlands, *International Journal of Drug Policy*, 16, 27-36.
- Fedasil (2007), Nieuwe opvangwet asielzoekers, geraadpleegd op 12 juli 2007 op http://www.fedasil.be/home/nieuws_detail/i/11899/.
- Gastelaars, M., K. Geuijen & J. Van der Horst (2002), *Tussen arena en netwerk: leefbaarheid en draagvlak bij de lokale opvang van asielzoekers*. Amsterdam: SWP.
- Gerritsen, A., I. Bramsen, W. Devillé, L. Van Willigen & J. Hovens (2006), Physical and mental health of Afghan, Iranian and Somali asylum seekers and refugees living in the Netherlands, *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 41(1), 18-26.
- Geuijen, K. (1998), Wonen en werken in een asielzoekerscentrum, *Migrantenstudies*, 4, 261-272.
- Goffman, E. (1991[1961]), *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. London: Penguin Books.
- Goffman, E. (1975), *Totale instituties*. Rotterdam: Universitaire Pers.
- Grifhorst, P. & M. Van Ewijk (1998), Voorbij «Ellis Island»: het asielbeleid en de inzet van medische voorzieningen. Een verhaal over disciplineren en verzet in asielzoekerscentra in Nederland, *Migrantenstudies*, 1, 22-42.
- Heller, K. (1993), Prevention Activities for Older Adults: Social Structures and Personal Competencies That Maintain Useful Social Roles, *Journal of Counseling and Development*, 72(2), 124-130.
- Hondius, A. & L. Van Willigen (1992), *Vluchtelingen en Gezondheid. Empirisch onderzoek naar de medische klachten van vluchtelingen*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Hondius, A., L. Van Willigen, W. Kleijn & H. Van der Ploeg (2000), Health Problems Among Latin-American and Middle-Eastern Refugees in the Netherlands: Relations With Violence Exposure and Ongoing Sociopsychological Strain, *Journal of Traumatic Stress*, 13(4), 619-634.
- Iversen, V. & G. Morken (2004), Differences in acute psychiatric admissions between asylum seekers and refugees, *Nordic Journal of Psychiatry*, 58(6), 465-470.
- Kivling-Bodén, G. & E. Sundbom (2002), The relationship between post-traumatic symptoms and life in exile in a clinical group of refugees from the former Yugoslavia, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 105, 461-468.
- Kohlmann, C. (2003), Leven in niemandsland. De positie van vrouwen en meiden in de asielopvang, pp. 75-92 in C. Kohlmann, S. Kraus & I. Orobio de Castro (eds.), *Vrouwen in het migratiebeleid*. Den Haag: E-quality.
- Koser, K. (1997), Het toelatingsbeleid: ervaringen van Iraanse asielzoekers in Nederland, *Migrantenstudies*, 1, 42-55.
- Kramer, S. (2004), Hoe geven asielzoekers betekenis aan hun ervaringen? *Cultuur Migratie Gezondheid*, 1(1), 34-43.
- Kramer, S. & M. Cense (2004). *Overleven op de m². Veiligheidsbeleving en strategieën van vrouwen in de centrale opvang voor asielzoekers*. Utrecht: Pharos/Transact.
- Laban, C., H. Gernaat, I. Komproe, B. Schreuders & J. De Jong, (2004), Impact of a Long Asylum Procedure on the Prevalence of Psychiatric Disorders in Iraqi Asylum

- Seekers in The Netherlands, *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 192(12), 843-851.
- Levin, B. & C. Browner (2005), The social production of health: critical contributions from evolutionary, biological and cultural anthropology, *Social Science & Medicine*, 61, 745-750.
- Lie, B. (2002), A 3-year follow-up study of psychosocial functioning and general symptoms in settled refugees, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 106, 415-425.
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Miller, K.E., J. Muzurovic, G.J. Worthington, S. Tipping & A. Goldman (2002), Bosnian Refugees and the Stressors of Exile: a Narrative Study, *American Journal of Orthopsychiatry*, 72(3), 341-354.
- Moerbeek, S. (2002), Oudere vluchtelingen: Vroeg oud of voor altijd jong?, *Phaxx*, 9(4), 18-22.
- Pope, C., S. Ziebland & N. Mays (2000), Qualitative research in health care: Analysing qualitative data, *BMJ*, 320, 114-116.
- Quivy, R. & L. Van Campenhoudt (1995), *Manuel de recherche en sciences sociales*. Paris: Dunod.
- Rees, S. (2003), Refuge or retrauma? The impact of asylum seeker status on the well-being of East Timorese women asylum seekers residing in the Australian community, *Australasian Psychiatry*, 11(supplement), 96-101.
- Reijneveld, S., J. de Boer, T. Bean, D. Korfker (2005), Unaccompanied Adolescents Seeking Asylum. Poorer Mental Health Under a Restrictive Reception, *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 193(11), 759-761.
- Schwartz, R. & M. Mensinga (2004), De asielprocedure als psychotrauma, *Cultuur Migratie Gezondheid*, 4, 20-27.
- Silove, D., Z. Steel, P. McGorry & P. Mohan (1998), Trauma exposure, postmigration stressors, and symptoms of anxiety, depression and post-traumatic stress in Tamil asylum-seekers: comparison with refugees and immigrants, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 97, 175-181.
- Silove, D., Z. Steel & C. Watters (2000), Policies of Deterrence and the Mental Health of Asylum Seekers, *JAMA*, 284(5), 604-612.
- Sinnerbrink, I. & D. Silove (1997), Compounding of premigration trauma and postmigration stress in asylum seekers, *Journal of Psychology*, 131(5), 463-471.
- Sultan, A. & K. O'Sullivan (2001), Psychological disturbances in asylum seekers held in long term detention: a participant-observer account, *The Medical Journal of Australia*, 175, 593-596.
- Tausig, M. (1999), Work and Mental Health, pp. 345-368 in: Aneshensel, C. & C. Phelan (eds.), *Handbook of the sociology of mental health*. New York: Kluwer academic/Plenum Publishers.
- Thoits, P. (1999), Self, Identity, Stress, and Mental Health, pp. 345-368 in C. Aneshensel & C. Phelan (eds.), *Handbook of the sociology of mental health*. New York: Kluwer academic/Plenum Publishers.
- Van Baars, B. (2005). *Vrije vogel. De voor- en doormethode toegepast in een preventieproject voor asielzoekers*. Utrecht: Pharos.
- Van der Horst, H. (2004), Living in a Reception Centre: the Search for Home in an Institutional Setting, *Housing, Theory and Society*, 21, 36-46.
- Van der Veer, G. (1988), *Politieke vluchtelingen. Psychische problemen en de gevolgen van onderdrukking en ballingschap*. Nijkerk: Intro.
- Van San, M. & A. Leerkens (2001), *Criminaliteit en criminalisering: allochtone jongeren in België*. Amsterdam: University Press.
- Warren, C. (2001), Qualitative Interviewing, pp. 83-101 in J.F. Gubrium. & J.A. Holstein (eds.), *Handbook of Interviewing*. Thousand Oaks: Sage.